

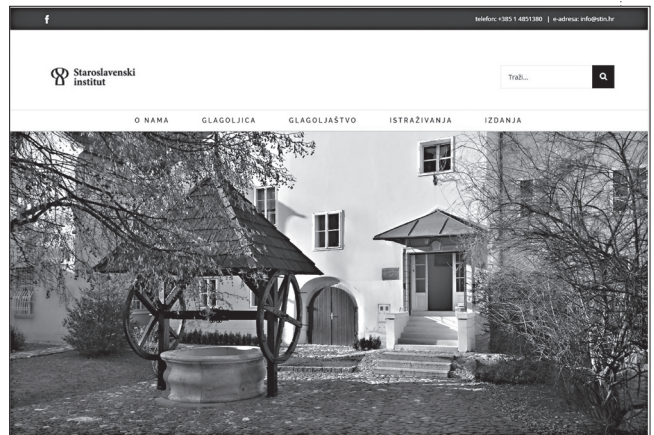
ANA MIHALJEVIĆ*

Mrežni izvori i baze Staroslavenskoga instituta

Staroslavenski je institut središnja akademska ustanova za istraživanje hrvatske glagoljice i glagoljaštva. Prošle je godine obilježio 70. godišnjicu svojega postojanja te 120. obljetnicu osnutka svojega prethodnika – Staroslavenske akademije u Krku. Institut je posvećen interdisciplinarnomu istraživanju hrvatske srednjovjekovne glagoljične baštine u hrvatskome i europskome kontekstu, a u njemu djeluju četiri odjela: Odjel za glagoljičnu paleografiju, Odjel za gramatiku hrvatskoga crkvenoslavenskog jezika, Odjel za hrvatsku i europsku književnost srednjega vijeka te Odjel za *Rječnik crkvenoslavenskog jezika hrvatske redakcije*. Institut je također sjedište Znanstvenoga centra izvrsnosti za hrvatsko glagoljaštvo.

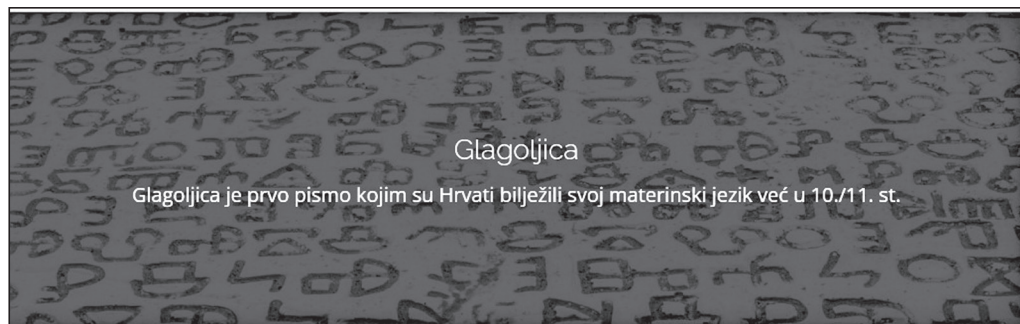
U posljednje se vrijeme intenzivno radi na unaprjeđivanju mrežnih izvora Instituta te je tako napravljena nova mrežna stranica <https://stin.hr>, koja može poslužiti kao izvor znanja o hrvatskoj glagoljici i glagoljaštvu, a čiji će se sadržaji u budućnosti širiti. Na mrežnoj stranici Instituta dostupni su podaci o Institutu i njegovoj djelatnosti, istraživanjima koja se u Institutu provode, djelatnicima, izdanjima i knjižnici, ali na njoj se nalaze i rubrike posvećene različitim temama povezanim s glagoljaštvom.

Rubrika *Glagoljica* sadržava sljedeće podrubrike: *Glagoljica*, *Obrazovne igre*, *Virtualna izložba Misal kneza Novaka*, *Virtualna izložba Žgombičev zbornik*. U podrubrici *Glagoljica* doneseni su osnovni podaci o tome najstarijem slavenskom pismu i prvome pismu kojim su Hrvati bilježili svoj materinski jezik već u 10./11. stoljeću. Istaknuto je da je autor glagoljice Konstantin Filozof – sv. Ćiril te je spomenuta njegova misija s bratom Metodrom u Moravskoj, kojoj je cilj bio opismenjivanje i prosvjećivanje Slavena.

1. slika: Početna stranica <https://stin.hr>

* Ana Mihaljević znanstvena je suradnica u Staroslavenskome institutu u Zagrebu.

autorica: Ana Mihačević

Glagoljica je najstarije slavensko pismo i uz **ćirilicu** je jedno od dvaju slavenskih pisama. U znanosti je prihvaćeno mišljenje da je glagoljica starija od ćirilice.

Za razliku od ćirilice, koja je nastala spontanom dugotrajnim prilagođivanjem grčkoga alfabeta, glagoljica je autorsko pismo. Smatra se da ju je osmislio **Konstantin Filozof** – sv. **Ćiril**, Grk iz Soluna, za misiju među moravskim Slavenima u 9. st. Konstantin i njegov stariji brat **Metod** bili su nositelji te misije, kojoj je cilj bio opismenjivanje i prosvjetljavanje Slavena. U Moravsku su došli na poziv kneza Rastislava uz potporu bizantskoga cara Mihajla III.

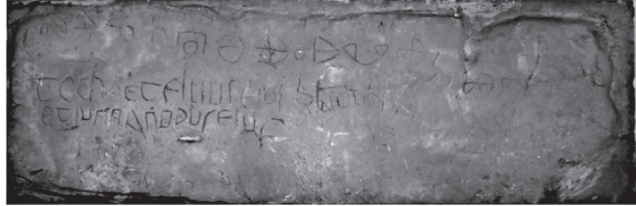
Za potrebe te misije braća su također s grčkoga na **staroslavenski** ili **starocrkvenoslavenski** prevela najvažnije liturgijske tekstove. Taj se jezik smatra prvim književnim jezikom svih Slavena, a većina znanstvenika smatra da je nastao na temelju južnomakedonskoga govora okolice Soluna.

2. slika: Podrubrika *Glagoljica*

Donesena je tablica glagoljičnih slova s brojevnom vrijednošću, koju je imalo svako slovo u glagoljičnoj azbuci. Istaknuto je i da je naziv *glagoljica* nastao tek u 17. stoljeću na hrvatskome području od glagola koji znači ‘govoriti’. Objašnjava se da imena slova nisu proizvoljna, nego imaju značenje, primjerice prvih devet slova glagoljičnoga pisma tvore poruku *Ja koji poznajem slova govorim da je vrlo dobro živjeti na Zemlji*. Prikazuju se dva tipa glagoljice – obla, kao najstariji poznati oblik glagoljice, i uglata, kao hrvatski tip glagoljice nastao u razdoblju kad se glagoljicom nastavljaju služiti samo Hrvati. Navode se najstariji hrvatski glagoljični epigrafski spomenici kao što su *Plominski natpis*, *Supetarski* i *Grdoselski ulomak*, *Valunska ploča*... Ističe se da se zlatnim razdobljem hrvatskoga glagoljaštva smatraju 14. i 15. stoljeće, iz kojih je sačuvan najveći broj rukopisa, a najpoznatiji se od njih i navode, npr. *Vatikanski misal Illirico 4*, *Misal kneza Novaka*, *Hrvojev misal*, *Ročki misal*, *Prvi vrbnički brevijar*, *Drugi novljanski brevijar*, *Brevijar Vida Omišljanina*, *Pariški zbornik*, *Ivančičev zbornik*, *Petrisov zbornik*, *Žgombičev zbornik*, *Vinodolski zakonik*, *Istarski razvod*. Objašnjava se i pojam poluustavne ili kurzivne glagoljice, kojom se pišu neliturgijski zbornici, pravni dokumenti i drugi tekstovi. Budući da je glagoljicom tiskano šest inkunabula, i taj se podatak navodi. Nakon zlatnoga doba počinje opadanje uporabe glagoljice, o kojemu se također ukratko govori.

Glagoljica u Hrvata

Najstariji su sačuvani hrvatski spomenici na kojima je glagoljski natpis uklesan u kamen iz 11. i 12. st.: *Plominski natpis, Supetarski ulomak, Grdoselski ulomak, Valunsko ploča, Krčki natpis, Bošćanska ploča*... Oni su pisani glagoljicom prijelaznoga oblika iz oble prema uglatoj.

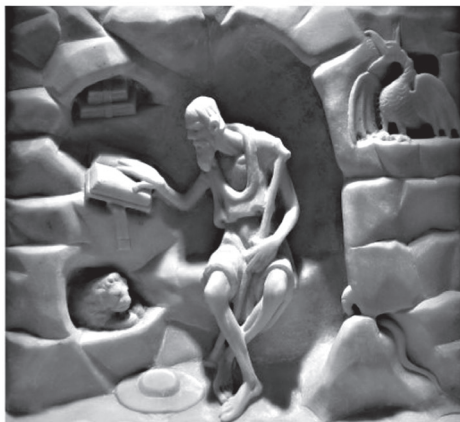
Zlatnim se razdobljem hrvatskoga glagoljaštva smatraju 14. i 15. st., iz kojih je sačuvano 30 rukopisnih brevijara, 17 misala, 3 psaltira, 2 rituala, niz fragmenata liturgijskih tekstova, više zbornika te mnogo pravnih i drugih spisa.

Najpoznatiji su hrvatski liturgijski tekstovi pisani glagoljicom: *Vatikanski misal Illirico 4, Misal kneza Novaka, Hrvojev misal, Ročki misal, Prvi vrbnički brevijar, Drugi novljanski brevijar, Brevijar Vida Omišljanina, Lobkovicov psaltir, Frašičev psaltir, Akademijin ritual, Klimentovićev zbornik* i dr.; pripovjedni tekstovi: *Pariški zbornik, Ivančićev zbornik, Petrisov zbornik, Žgombičev zbornik* i dr. te pravni tekstovi: *Vinodolski zakonik, Istarski razvod* i dr.

3. slika: Odlomak *Glagoljica u Hrvata* u podrubrici *Glagoljica*

Posebno je poglavlje posvećeno sv. Jeronimu jer je dugo postajala predaja prema kojoj je upravo on autorom glagoljice. Ta se legenda prvi put spominje u otpisu pape Inocenta IV. senjskomu biskupu Filipu 29. ožujka 1248. godine. Predaja o Jeronimovu autorstvu glagoljice temelji se na trima pretpostavkama. Prva je da je Jeronim bio hrvatskoga podrijetla. Druga je da je *Sveto pismo*, osim na latinski, preveo i na svoj materinski jezik, za koji se smatralo da je hrvatski. Treća je da je na latinski preveo *Kozmografiju* Etika Istra, na kraju koje je pismo koje neki povezuju s glagoljicom. Sve se tri pretpostavke danas smatraju neutemeljenima. Znanstvenici danas smatraju da Jeronim nije začetnik glagoljice, ali da je glagoljica ipak zahvaljujući njegovu autoritetu dobila legitimitet. Glagoljaši su stoljećima častili svetoga Jeronima. Legenda o njegovu autorstvu glagoljice odgovarala je i njima i Rimskoj kuriji jer je glagoljaštvo približavala zapadnoj Crkvi. Stoga su glagoljaši za njega s pravom govorili da je „dika, poštenje i slava i svitla kruna hrvackoga jezika”.

Jeronim i glagoljica

Iako se znanstvenici danas uglavnom slažu o **Konstantinovu autorstvu glagoljice**, u Hrvatskoj je dugo postojala predaja prema kojoj je **sv. Jeronim** autor glagoljice.

Prvi se put ta predaja spominje u otpisu pape Inocenta IV. senjskomu biskupu Filipu 29. ožujka 1248. godine, u kojemu piše: *Porrecta nobis tua petitio continebat quod in Scлавonia est littera specialis, quam illius terre clerici se habere a beato Jeronimo asserentes, eam observant in divinis officiis celebrandis.* 'Predana nam tvoja molba sadržavala je da u Slavoniji postoji posebno pismo kojim se kler te zemlje, tvrdeći da ga ima od sv. Jeronima, služi u slavljenju bogoslužja.'

Ta je legenda odgovarala glagoljašima kojima nije odgovaralo da se to pismo povezuje isključivo s Ćirilom i Metodom jer je Metod u Crkvi dugo bio smatran heretikom, a odgovarala je i Rimskoj kuriji koja je s pomoću te legende mogla približiti glagoljaše zapadnoj Crkvi. M. Bogović (*Glagoljica bitna odrednica hrvatskog identiteta*) ističe: 'U tom bi se smislu naglašavanje autorstva sv. Jeronima za slavensko pismo moglo shvatiti ne samo kao invenciju samih glagoljaša da se lakše zaštite, nego također kao želja da se glagoljaše poveže uspješnije uz zapadnu Crkvu.'

4. slika: Poglavlje o Jeronimu i glagoljici u podrubrici *Glagoljica*

Posebno je poglavlje posvećeno i glagoljici danas. Ističe se da je i danas glagoljica živa, samo u drukčijemu obliku nego u ranijim razdobljima. Ona je simbol nacionalnoga identiteta, nadahnuće umjetnicima, čest simbol na tetovažama i među navijačima itd. Ističe se i da je umijeće čitanja, pisanja i tiskanja glagoljice proglašeno nematerijalnim kulturnim dobrom te da je Hrvatski sabor dan 22. veljače, dan kad je tiskan *Prvotisak*, proglasio Danom hrvatske glagoljice i glagoljaštva. Na stranici se može i besplatno preuzeti glagoljični font FSGLA autora Frane Para, čija je uporaba slobodna.

U podrubrici *Obrazovne igre* nalazi se osam računalnih igara za učenje ili ponavljanje glagoljice. To su: *Glagoljatrix*, *Glagoljojed* (zmija), *Leteća glagoljica*, *Pamtilica s glagoljicom*, *Osmosmjerka s glagoljicom*, *Pogodi glagoljično slovo*, *Svemirska glagoljica*, *Tetris s glagoljicom*. Igre se mogu igrati na računalu ili na mobitelu, a izradio ih je Josip Mihaljević iz Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža.

Igra pamtilica s glagoljičnim slovima obrazovna je igra i može poslužiti kao zabavno sredstvo za učenje glagoljice.

Igrač mora spojiti glagoljično slovo s odgovarajućim latiničnim slovom. Glagoljično i s njim podudarno latinično slovo iste su boje i po tome ih igrači mogu spajati. Igra se sastoji od dvaju dijelova, zapravo dviju posebnih igrica. U prvome je dijelu prvih 18 slova iz glagoljične azbuke, a u drugome drugih 18 slova.

Igru je izradio student informatike i arhivistike Josip Mihaljević. Možete je preuzeti i na svoje računalo i igrati lokalno.

5. slika: Obrazovna igra *Memori s glagoljicom*

Dvije virtualne izložbe rezultatom su dvaju projekata *Europska noć istraživača*, a također ih je izradio Josip Mihaljević. U njima je moguće doznati mnoštvo podataka o dvjema knjigama koje su temom izložaba – *Misalu kneza Novaka* i *Žgombićevu zborniku*. U sklopu izložaba dostupne su i interaktivne mape (virtualna putovanja) koje prikazuju putovanje knjiga, kvizovi, zanimljivosti iz obaju rukopisa, podatci o njihovim najpoznatijim istraživačima i različite obrazovne igre. U sklopu virtualne izložbe o *Žgombićevu zborniku* donosi se i rubrika *Medicinski kutak*, u kojoj se može doznati kako je izgledala srednjovjekovna medicina, a pročitati se mogu i konkretni recepti iz te hrvatskoglagoljične knjige za liječenje, primjerice, bolova u trbuhu, mokraćnih kamenaca, problema s glistama te bolnih zuba.

6. slika: Virtualna izložba *Žgombićev zbornik*

Rubrika *Glagoljaštvo* sadržava sljedeće podrubrike: *Temeljne značajke glagoljaštva*, *Spomenici*, *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*, *Glagoljaško bogoslužje*, *Glagoljaško pjevanje*, *Hrvatska ćirilica* i *Hrvatska tropismenost*. U podrubrici *Temeljne značajke glagoljaštva* ističu se ćirilometodski korijeni glagoljaštva te se definira što je glagoljaštvo. Ističe se da je glagoljaštvo u temeljima hrvatske društvene, crkvene i kulturne povijesti, a posljednje je poglavlje posvećeno glagoljaštvu izvan Hrvatske jer je poznato da su glagoljaši s Pašmana došli u praški samostan Emaus te da se tamo razvila plodna hrvatsko-češka suradnja.

U podrubrici *Spomenici* donesen je popis najvažnijih hrvatskoglagoljčnih spomenika podijeljenih u sljedeće kategorije: epigrafski spomenici, rukopisi, tiskane knjige, novi natpisi i izdanja. Upućuje se i na članke o glagoljčnim natpisima i *Bašćanskoj ploči*.

Epigrafski spomenici (izbor)

NATPISI NA KAMENU: *Plominski natpis* (10./11. st.), *Valunska ploča* (11. st.), *Krčki natpis* (11. st.), *Bašćanska ploča* (oko 1100.), *Jurandvorski ulomci* (11./12. st.), *Kninski ulomak* (11./12. st.), *Grdoselski ulomak* (12. st.), *Supetarski ulomak* (12. st.), *Senjska ploča* (12. st.), *Reljef s likom sv. Martina* (1330.)...

GRAFITI (urezi na zidu): *Humski grafit* (12. st.), *Ročki glagoljski abecedarij* (oko 1200.)...

Iscrpan popis i opis glagoljskih natpisa i grafita od najranijih početaka do 18. st. nalazi se u knjizi Branka Fučića *Glagoljski natpisi* (Zagreb, 1982.).

7. slika: Poglavlje *Epigrafski spomenici* u podrubrici *Spomenici*

U podrubrici *Hrvatski crkvenoslavenski jezik* taj je jezik definiran kao najstariji hrvatski književni jezik, koji se razvio iz prvoga slavenskog književnog jezika – starocrkvenoslavenskoga. Kao osobitost toga jezika ističe se unosenje čakavskih elemenata u naslijeđene starocrkvenoslavenske tekstove.

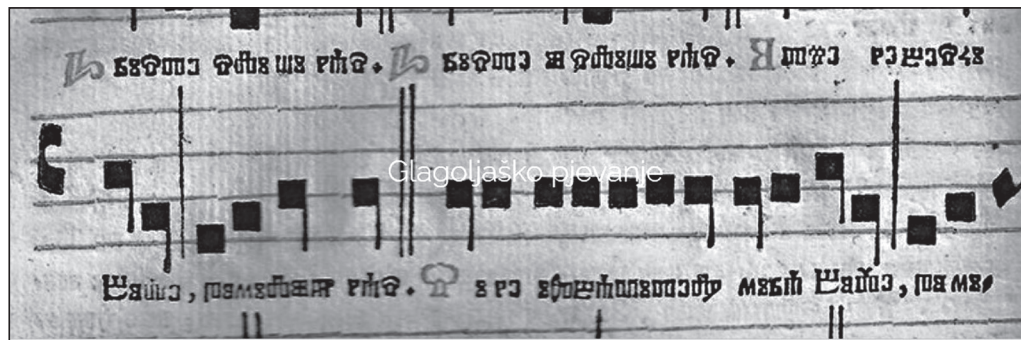
Hrvatski crkvenoslavenski jezik

Hrvatski je crkvenoslavenski jezik najstariji hrvatski književni jezik. Razvio se iz prvoga slavenskog književnog jezika – starocrkvenoslavenskoga, koji je nastao u 9. stoljeću i kojim su pisani najstariji spomenici slavenske pismenosti sačuvani u prijepisima iz 10. i 11. stoljeća.

VIŠE O HRVATSKOME
CRKVENOSLAVENSKOM JEZIKU

8. slika: Podrubrika *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*

U podrubrikama *Glagoljaško bogoslužje* i *Glagoljaško pjevanje* prikazana su ta dva kulturna fenomena. Donosi se i popis literature o glagoljaškome pjevanju, a odnedavno je dostupna i Fonoteka Staroslavenskoga instituta, u kojoj se čuvaju zvučni zapisi glagoljaškoga pjevanja.

Glagoljaško pjevanje

Glagoljaško je pjevanje prepoznatljivo hrvatsko liturgijsko i izvanliturgijsko pjevanje izniklo iz glagoljaškoga bogoslužja. Podrazumijeva pjevanje na hrvatskome crkvenoslavenskom jeziku te na živome hrvatskom jeziku čakavske osnovice. Izraz je usmene pučke kulture koja se stoljećima prenosila s koljena na koljeno. Glagoljaško je pjevanje zaštićeno nematerijalno kulturno dobro Republike Hrvatske (reg. broj Z-3620), za koje u Registru kulturnih dobara stoji:

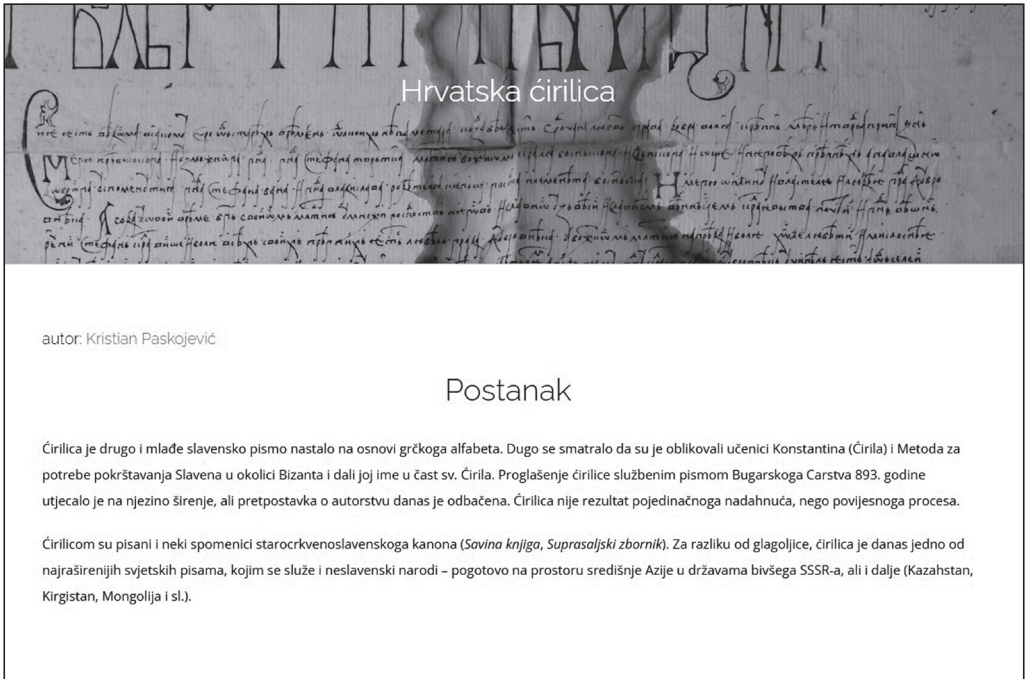
»Pojam glagoljaško pjevanje obuhvaća tradicijsko (pučko) rimokatoličko liturgijsko, paraliturgijsko i drugo nabožno pjevanje u južnim jadranskim područjima Hrvatske (u Dalmaciji, Primorju i Istri) u prošlosti i danas. Tragovi ove glazbene pojave postoje i u gorskim područjima Hrvatske (u Lici, Gorskom kotaru i na Kordunu) te izvan granica Hrvatske u primorskim područjima Crne Gore i Slovenije. Glagoljaško je pjevanje prevladavalo od ranoga srednjega vijeka sve do druge polovice 20. stoljeća, kada je nastupila snažna modernizacija crkvene glazbe. U određenim sredinama sačuvalo se u živoj praksi izvođenja sve do danas, u većoj ili manjoj mjeri, u izvornom obrednom kontekstu (Iž, Radovin, Sali...).«

00:00 00:00 00:00 00:00

9. slika: Podrubrika *Glagoljaško pjevanje*

Ćirilica je drugo i mlađe slavensko pismo nastalo na osnovi grčkoga alfabeta, a njoj je posvećena posebna podrubrika *Hrvatska ćirilica*. Posebna se pozornost posvećuje uporabi ćirilice među Hrvatima, navode se najvažniji rukopisi, ali se nabraja i niz naziva pod kojim su je Hrvati poznavali, kao što su: *bosančica*, *bosanica*, *zapadna ćirilica*, *hrvatska ćirilica*, *poljičica*, *pismo arvacko*.

autor: Kristian Paskojević

Postanak

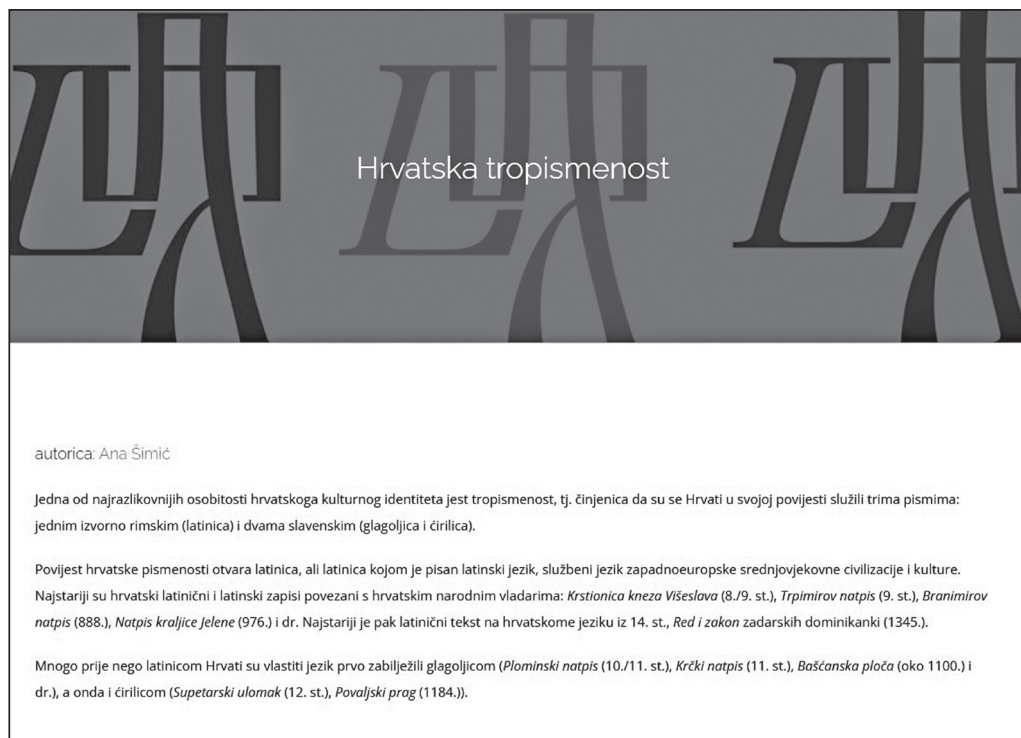
Ćirilica je drugo i mlađe slavensko pismo nastalo na osnovi grčkoga alfabeta. Dugo se smatralo da su je oblikovali učenici Konstantina (Ćirila) i Metoda za potrebe pokrštavanja Slavena u okolici Bizanta i dali joj ime u čast sv. Ćirila. Proglašenje ćirilice službenim pismom Bugarskoga Carstva 893. godine utjecalo je na njezino širenje, ali pretpostavka o autorstvu danas je odbačena. Ćirilica nije rezultat pojedinačnoga nadahnuća, nego povijesnoga procesa.

Ćirilicom su pisani i neki spomenici starocrkvenoslavenskoga kanona (*Savina knjiga*, *Suprasalski zbornik*). Za razliku od glagoljice, ćirilica je danas jedno od najraširenijih svjetskih pisama, kojim se služe i neslavenski narodi – pogotovo na prostoru središnje Azije u državama bivšega SSSR-a, ali i dalje (Kazahstan, Kirgistan, Mongolija i sl.).

10. slika: Podrubrika *Hrvatska ćirilica*

Hrvatsko se srednjovjekovlje najčešće opisuje kao trojezično i tropismeno. Toj tropismenosti posvećena je posebna podrubrika u kojoj je ukratko opisan odnos triju pisama na hrvatskome području.

Ističe se da je pojam tropismenosti ponajviše povezan s glagoljaštvom jer su obično oni koji su znali glagoljicu, znali i ćirilicu i latinicu, a oni koji su znali latinicu, nisu nužno poznavali i glagoljicu i ćirilicu. O isprepletenosti tih triju pisama govori i činjenica da je, primjerice, *Brevijar Vida Omišljanina* iz 1396. godine, koji je pisan glagoljicom, imao latinične inicijale, ali i naknadne ćirilične zapise. Navodi se da, premda se pojam tropismenosti uglavnom povezuje sa srednjim vijekom, on nije ograničen isključivo na srednji vijek, o čemu svjedoče poljički glagoljaši, koji su se dugo služili svim trima pismima.

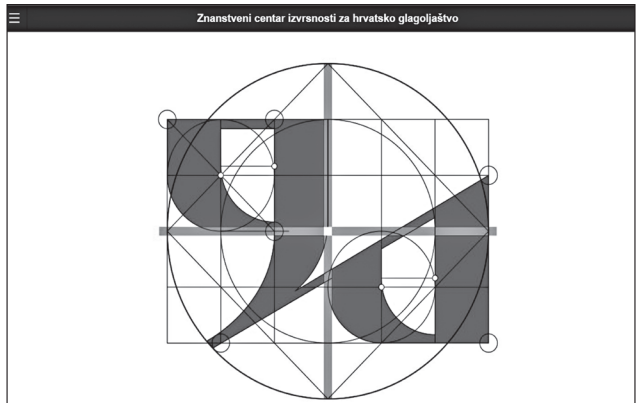

11. slika: Podrubrika *Hrvatska tropismenost*

U sklopu Znanstvenoga centra izvrsnosti za hrvatsko glagoljaštvo izrađuje se i baza <https://beram.stin.hr>, koja je trenutačno samo djelomično dostupna zainteresiranim korisnicima, ali će biti u potpunosti dostupna završetkom projekta. Izrađuje se označeni korpus beramskih brevijara i misala, koji su i predmetom istraživanja toga centra. Tekstovi se označuju gramatički, ali se označuje i njihov izgled – boja i veličina slova, načini kraćenja, inicijali, rastavljenost riječi...

Kad baza postane u potpunosti javno dostupna, na njoj će se moći dobiti podatci o svim biblijskim i homiletičkim čitanjima i njihovu obujmu, o ligaturama, kriticama i tipovima slova te svi relevantni gramatički podatci. U sklopu rada Znanstvenoga centra izvrsnosti uspostavljen je interdisciplinarni teorijski okvir i model za proučavanje glagoljaških pisarskih centara te se tekstovi proučavaju jezično, tekstološki, književnoteorijski, paleografski, liturgički i povijesnoumjetnički.

Institutska stranica na Facebooku <https://www.facebook.com/stin.hr> također može poslužiti kao izvor podataka o djelovanju Instituta, ali i o glagoljaštvu općenito. Na stranici se svaki mjesec bira i glagoljična riječ mjeseca.

12. slika: Baza <https://beram.stin.hr>

13 slika: Primjeri glagoljične riječi mjeseca

Odnedavno Institut ima i kanal na YouTubeu <https://www.youtube.com/@starslavenkiinstitut>, na kojemu je dosad objavljeno 13 snimaka kratkih javnih predavanja koja su održali zaposlenici Instituta. U planu je daljnje razvijanje mrežnih izvora i baza Starslavenkoga instituta kao načina popularizacije hrvatske glagoljice i glagoljaštva.